

Sygnatura wytycznych

**Minister Rolnictwa
i Rozwoju Wsi**

**Wytyczne szczegółowe w zakresie przyznawania, wypłaty i zwrotu pomocy
finansowej w ramach Planu Strategicznego dla Wspólnej Polityki Rolnej na lata
2023–2027 dla interwencji I.14.2 Kompleksowe doradztwo rolnicze – moduł 2
Doradztwo grupowe**

(projekt)

Minister Rolnictwa i Rozwoju Wsi

\$imię nazwisko

/podpisano elektronicznie/

Warszawa, \$data podpisu r.

Podstawa prawna

Wytyczne zostały wydane na podstawie art. 6 ust. 2 pkt 3 ustawy z dnia 8 lutego 2023 r. o Planie Strategicznym dla Wspólnej Polityki Rolnej na lata 2023–2027 (Dz. U. poz. 412 i 1530).

Obowiązywanie wytycznych

Niniejsze wytyczne obowiązują od dnia *Wprowadź tekst*

Spis treści

I. Słownik pojęć.....	4
II. Wykaz skrótów	4
III. Informacje ogólne	5
IV. Przyznawanie pomocy	6
IV.1. Warunki podmiotowe	7
IV.2. Warunki przedmiotowe	10
IV.3. Kryteria wyboru operacji	10
IV.4. Warunki konkursu	12
IV.5. Warunki realizacji operacji	12
V. Wypłata pomocy.....	13
VI. Zobowiązania beneficjenta	13
VII. Zwrot pomocy.....	14

I. Słownik pojęć

beneficjent – podmiot, któremu przyznano pomoc

doradztwo grupowe – forma działalności doradczej realizowanej z grupą doradczą, której celem jest znalezienie rozwiązania wspólnego problemu

grupa doradcza – zidentyfikowana przez doradcę grupa rolników reprezentujących różne gospodarstwa rolne, które cechują się podobnym potencjałem rozwojowym (osobowościowy, materialny) oraz podobnymi problemami priorytetowymi

jednostki doradztwa rolniczego – osoby prawne, o których mowa w art. 2 ust 1 ustawy z dnia 22 października 2004 r. o jednostkach doradztwa rolniczego

konkurs – forma wyboru beneficjenta operacji w ramach I.14.2.2, z zastosowaniem kryteriów wyboru operacji określonych w niniejszych wytycznych oraz regulaminie naboru wniosków

konsorcjum – grupa podmiotów, które na podstawie pisemnej umowy innej niż umowa spółki cywilnej, zamierzają wspólnie realizować operację i wspólnie ubiegają się o przyznanie pomocy

Lasy Państwowe – Państwowe Gospodarstwo Leśne Lasy Państwowe, o którym mowa w art. 4 ust. 1 ustawy o lasach

metodyka doradztwa grupowego – metodyka doradzania pn. „Doradztwo grupowe”, opracowana przez CDR

numer EP – numer identyfikacyjny nadany w trybie przepisów o krajowym systemie ewidencji producentów, ewidencji gospodarstw rolnych oraz ewidencji wniosków o przyznanie pomocy

regulamin naboru wniosków – regulamin naboru wniosków o przyznanie pomocy, o którym mowa w ustawie PS WPR

umowa – umowa o przyznaniu pomocy, o której mowa w ustawie PS WPR

wytyczne podstawowe – wytyczne podstawowe w zakresie pomocy finansowej w ramach Planu Strategicznego dla Wspólnej Polityki Rolnej na lata 2023–2027

II. Wykaz skrótów

ARiMR – Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa

CDR – Centrum Doradztwa Rolniczego z siedzibą w Brwinowie

I.14.2 – interwencja Kompleksowe doradztwo rolnicze w ramach PS WPR

I.14.2.2 – interwencja I.14.2 – moduł 2 Doradztwo grupowe

MRiRW – Minister Rolnictwa i Rozwoju Wsi

PROW 2014–2020 – Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020

PS WPR – Plan Strategiczny dla Wspólnej Polityki Rolnej na lata 2023–2027

rozporządzenie 2021/2115 – rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2021/2115 z dnia 2 grudnia 2021 r. ustanawiające przepisy dotyczące wsparcia planów strategicznych sporządzanych przez państwa członkowskie w ramach wspólnej polityki rolnej (planów strategicznych WPR) i finansowanych z Europejskiego Funduszu Rolniczego Gwarancji (EFRG) i z Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW) oraz uchylające rozporządzenia (UE) nr 1305/2013 i (UE) nr 1307/2013

ustawa o FP – ustawa z dnia 27 sierpnia 2009 r. o finansach publicznych

ustawa o finansowaniu WPR – ustawa z dnia 26 stycznia 2023 r. o finansowaniu wspólnej polityki rolnej na lata 2023–2027

ustawa o lasach – ustawa z dnia 28 września 1991 r. o lasach

ustawa PSWiN – ustawa z dnia 20 lipca 2018 r. prawo o szkolnictwie wyższym i nauce

ustawa PS WPR – ustawa z dnia 8 lutego 2023 r. o Planie Strategicznym dla Wspólnej Polityki Rolnej na lata 2023–2027

WOPP – wniosek o przyznanie pomocy

WOP – wniosek o płatność

III. Informacje ogólne

1. Niniejsze wytyczne uzupełniają wytyczne podstawowe w odniesieniu do I.14.2.2.
2. Niniejsze wytyczne określają:
 - 1) warunki przyznania pomocy, w tym warunki przedmiotowe i podmiotowe;
 - 2) warunki konkursu;
 - 3) kryteria wyboru operacji wraz z określeniem minimalnej liczby punktów umożliwiającej przyznanie pomocy oraz kryteriami rozstrzygającymi;

- 4) warunki realizacji operacji;
 - 5) formę, w jakiej przyznawana jest pomoc, oraz wysokość pomocy udzielanej beneficjentowi;
 - 6) warunki wypłaty pomocy;
 - 7) zobowiązania beneficjenta;
 - 8) warunki zwrotu wypłaconej pomocy.
3. Pomoc w ramach I.14.2.2 realizuje cel przekrojowy XCO, polegający na modernizacji sektora przez sprzyjanie dzieleniu się wiedzą, innowacji i cyfryzacji w rolnictwie i na obszarach wiejskich, a także zachęcanie do ich wykorzystywania, o którym mowa w art. 6 ust. 2 rozporządzenia 2021/2115.
 4. Niniejsze wytyczne zostały wydane w celu prawidłowej realizacji przez ARiMR zadań związanych z przyznawaniem, wypłatą i zwrotem pomocy finansowej, w szczególności do opracowania ogłoszenia o naborze wniosków o przyznanie pomocy, regulaminu naboru wniosków oraz procedur dotyczących przyznawania, wypłaty i zwrotu pomocy.

IV. Przyznawanie pomocy

1. Pomoc przyznaje się:
 - 1) osobie fizycznej, osobie prawnej, jednostce organizacyjnej nieposiadającej osobowości prawnej ze zdolnością prawną lub konsorcjum tych podmiotów;
 - 2) w celu zapewnienia przepływu wiedzy i informacji w zakresie rozwoju gospodarstw rolnych poprzez doradztwo grupowe;
 - 3) na prowadzenie doradztwa grupowego dla grupy doradczej w obszarze tematycznym określonym przez MRiRW;
 - 4) w formie płatności ryczałtowej w kwocie 76 tys. zł na realizację rocznego programu pracy grupy.
2. Ostatecznym odbiorcą doradztwa grupowego jest rolnik w rozumieniu art. 3 pkt 1 rozporządzenia 2021/2115, będący osobą fizyczną.
3. W ramach konkursu wnioskodawca może złożyć liczbę WOPP równą liczbie grup doradczych, możliwych do utworzenia w ramach danego konkursu.
4. Ocena WOPP jest przeprowadzana według podstawowej kolejności, określonej w wytycznych podstawowych.

5. W ramach I.14.2.2 jest możliwe uzyskanie wyprzedzającego finansowania. Warunki i tryb wypłaty pomocy w formie wyprzedzającego finansowania zostały określone w wytycznych podstawowych.

IV.1. Warunki podmiotowe

1. Pomoc może być przyznana, jeżeli wnioskodawca:
 - 1) prowadzi działalność doradczą z zakresu doradztwa rolniczego na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej;
 - 2) posiada odpowiednie doświadczenie w świadczeniu usług doradczych;
 - 3) dysponuje odpowiednią liczbą doradców rolniczych, umożliwiającą prowadzenie doradztwa grupowego objętego operacją, przy czym doradcy ci są wpisani na listę doradców prowadzoną przez CDR oraz ukończyli szkolenie z zakresu metodyki doradztwa grupowego przeprowadzone przez CDR potwierdzone zaświadczeniem wydanym przez CDR;
 - 4) przedstawi temat pracy grupy doradczej oraz jej skład;
 - 5) przedstawi deklaracje ostatecznych odbiorców doradztwa grupowego o przystąpieniu do grupy doradczej;
 - 6) zapewni prowadzenie grupy doradczej przez bezstronnego doradcę;
 - 7) dysponuje odpowiednimi warunkami technicznymi, pozwalającymi na wykonywanie zadań związanych z realizacją grupowego doradztwa rolniczego, objętego operacją;
 - 8) zapewni zachowanie poufności dokumentów pozyskiwanych w trakcie realizacji operacji od ostatecznych odbiorców doradztwa grupowego;
 - 9) nie prowadzi działalności gospodarczej, której celem jest produkcja, obrót lub dystrybucja środków, materiałów, urządzeń dla rolnictwa i leśnictwa, z wyjątkiem jednostek doradztwa rolniczego, podmiotów tworzących system szkolnictwa wyższego i nauki na podstawie ustawy PSWiN oraz Lasów Państwowych.
2. Za odpowiednie doświadczenie wnioskodawcy w świadczeniu usług doradczych uznaje się co najmniej 3 lata aktywności związanej ze świadczeniem usług doradczych dla rolników w okresie bezpośrednio poprzedzającym złożenie WOPP, jeżeli w okresie tym wnioskodawca:

- 1) prowadził doradztwo grupowe dla co najmniej dwóch grup doradczych, liczących co najmniej 5 rolników lub mieszkańców obszarów wiejskich lub
 - 2) udzielił rolnikom co najmniej 40 usług doradczych, w zakresie dotyczącym działalności rolniczej.
3. Przez usługę doradczą w zakresie dotyczącym działalności rolniczej rozumie się w szczególności:
- 1) opracowanie planu inwestycji (biznesplanu) dla rolników indywidualnych;
 - 2) przygotowanie wniosku o płatności bezpośrednie;
 - 3) przygotowanie wniosków wymaganych przy ubieganiu się o pomoc w ramach działań PROW 2014–2020;
 - 4) przygotowanie wniosków wymaganych przy ubieganiu się o wsparcie lub płatność w ramach interwencji PS WPR;
 - 5) sporządzenie oceny oraz opracowanie planu dostosowania (jeżeli dotyczy) gospodarstwa rolnego w zakresie spełniania wymogów wzajemnej zgodności lub warunkowości;
 - 6) sporządzenie planu nawożenia lub planów przechowalnictwa nawozów naturalnych;
 - 7) prowadzenie rachunkowości rolnej (ewidencji przychodów i rozchodów, ewidencji podatkowej dla podatku dochodowego i VAT) przez okres co najmniej roku;
 - 8) pomoc w przestawianiu gospodarstwa konwencjonalnego na gospodarstwo ekologiczne objęte systemem kontroli urzędowej w rolnictwie ekologicznym;
 - 9) pomoc w dostosowaniu gospodarstwa rolnego do zasad integrowanej produkcji rolnej, potwierdzoną uzyskaniem certyfikatu przez to gospodarstwo;
 - 10) prowadzenie sygnalizacji agrofagów dla rolników indywidualnych.
4. Przez odpowiednie warunki techniczne, pozwalające na wykonywanie zadań związanych z realizacją doradztwa grupowego, objętego operacją rozumie się w szczególności:
- 1) miejsca umożliwiające prowadzenie spotkań grupy doradczej, odpowiednio wyposażone oraz z dostępem do pomieszczenia sanitarnego (wyposażonego w toaletę i umywalkę);

- 2) kontakt doradcy z grupą doradczą za pośrednictwem telefonii komórkowej poczty elektronicznej, aplikacji komputerowych lub mediów społecznościowych;
 - 3) środki transportu dla grupy doradczej w trakcie wyjazdów studyjnych.
5. Obowiązek dokumentowania doświadczenia w prowadzeniu usług doradczych dla rolników nie dotyczy jednostek doradztwa rolniczego ze względu na fakt, że prowadzenie doradztwa rolniczego obejmującego działania w zakresie rolnictwa, rozwoju wsi, rynków rolnych oraz wiejskiego gospodarstwa domowego jest ich zadaniem ustawowym i działalność ta podlega nadzorowi MRiRW.
6. Pomoc może być także przyznana:
- 1) wspólnikom spółki cywilnej, którzy na podstawie umowy spółki cywilnej zawartej w formie pisemnej zamierzają wspólnie realizować operację, jeżeli:
 - a) każdy ze wspólników spełnia warunki określone w ust. 1 pkt 1 i 9,
 - b) przynajmniej jeden ze wspólników spełnia warunki, o których mowa w ust. 1 pkt 2-8,
 - c) spółce został nadany numer EP;
 - 2) konsorcjum, jeżeli:
 - a) każdy z podmiotów spełnia warunki określone w ust. 1 pkt 1 i 9,
 - b) przynajmniej jeden z podmiotów spełnia warunki, o których mowa w ust. 1 pkt 2-8,
 - c) podmiot upoważniony do reprezentowania konsorcjum w zakresie przyznawania i wypłaty pomocy ma nadany numer EP.
7. W umowie spółki cywilnej lub w umowie konsorcjum:
- 1) określa się podział zadań zaplanowanych w ramach operacji odpowiednio między wspólników spółki cywilnej lub podmioty wchodzące w skład konsorcjum;
 - 2) wskazuje się odpowiednio wspólnika spółki cywilnej lub podmiot wchodzący w skład konsorcjum:
 - a) upoważniony do reprezentowania podmiotu ubiegającego się o przyznanie pomocy w zakresie przyznawania i wypłaty pomocy,
 - b) odpowiedzialny za przechowywanie dokumentów związanych z przyznaną pomocą przez okres 5 lat od dnia otrzymania płatności końcowej;
 - 3) określa się miejsce przechowywania dokumentów związanych z przyznaną pomocą.

IV.2. Warunki przedmiotowe

1. Pomoc przyznaje się, jeżeli:
 - 1) ostatecznymi odbiorcami operacji są rolnicy;
 - 2) operacja będzie realizowana zgodnie z warunkami realizacji operacji określonymi w regulaminie naboru wniosków i umowie;
 - 3) usługi doradcze dla grup rolników będą realizowane zgodnie z metodyką doradztwa grupowego;
 - 4) program pracy grupy trwa jeden rok, przy czym dopuszcza się kontynuację pracy grupy doradczej o dodatkowy rok;
 - 5) temat pracy grupy jest zgodny z obszarem tematycznym doradztwa grupowego określonym przez MRiRW;
 - 6) realizacja programów pracy grup rolników będzie bezpłatna dla ostatecznych odbiorców doradztwa grupowego (nie przewiduje się zwrotu kosztów dojazdu z miejsca zamieszkania do miejsca spotkania grupy, a w przypadku wyjazdu studyjnego do miejsca z którego zorganizowany jest wspólny transport).

IV.3. Kryteria wyboru operacji

1. Mają zastosowanie następujące kryteria wyboru operacji, zadeklarowane na WOPP przez wnioskodawcę:
 - 1) doświadczenie podmiotu w prowadzeniu doradztwa grupowego dla rolników lub mieszkańców obszarów wiejskich w okresie ostatnich 3 lat przed dniem opublikowania ogłoszenia o naborze wniosków o przyznanie pomocy:
 - a) prowadzenie 3 – 4 grup – przyznaje się 1 punkt,
 - b) prowadzenie 5 – 6 grup – przyznaje się 2 punkty,
 - c) prowadzenie 7 – 9 grup – przyznaje się 3 punkty,
 - d) prowadzenie co najmniej 10 grup – przyznaje się 4 punkty

- pod warunkiem, że grupa liczyła co najmniej 5 rolników lub mieszkańców obszarów wiejskich;
 - 2) doświadczenie doradcy, wskazanego w WOPP do prowadzenia doradztwa grupowego, w świadczeniu usług doradczych dla rolników w obszarze tematycznym grupy, liczone w latach do dnia opublikowania ogłoszenia o naborze wniosków o przyznanie pomocy:

- a) powyżej 2 lat do 4 lat – przyznaje się 3 punkty,
 - b) powyżej 4 lat do 6 lat – przyznaje się 5 punkty,
 - c) powyżej 6 lat do 8 lat – przyznaje się 7 punkty,
 - d) powyżej 8 lat – przyznaje się 8 punktów;
- 3) doświadczenie doradcy, wskazanego w WOPP do prowadzenia doradztwa grupowego, w prowadzeniu doradztwa grupowego dla rolników lub mieszkańców obszarów wiejskich w okresie ostatnich 3 lat przed dniem opublikowania ogłoszenia o naborze wniosków o przyznanie pomocy:
- a) prowadzenie 1 grupy – przyznaje się 1 punkt,
 - b) prowadzenie 2 grup – przyznaje się 3 punkty,
 - c) prowadzenie 3 grup – przyznaje się 5 punkty,
 - d) prowadzenie co najmniej 4 grup – przyznaje się 7 punkty
- pod warunkiem, że grupa liczyła co najmniej 5 rolników lub mieszkańców obszarów wiejskich;
- 4) posiadanie przez doradcę, wskazanego w WOPP do prowadzenia doradztwa grupowego, dodatkowych kwalifikacji, tj. ukończenie:
- a) studiów na kierunku, którego program obejmował zajęcia lub grupy zajęć z dziedziny nauk społecznych, z dyscyplin: pedagogika lub nauki socjologiczne, którym przypisano co najmniej 5 punktów ECTS – przyznaje się 4 punkty,
 - b) kursu lub co najmniej dwudniowego szkolenia nt. pracy zespołowej lub komunikacji w zespole – przyznaje się 2 punkty.

Za kryterium określone w pkt 4 można uzyskać maksymalnie 6 punktów.

- 2. Pomoc może być przyznana na operację, która uzyskała co najmniej 5 punktów. Punkty za poszczególne kryteria sumują się. Maksymalna liczba punktów możliwych do uzyskania to 25.
- 3. W ramach danego obszaru tematycznego, pomoc przyznaje się na operacje, które uzyskały najwyższą liczbę punktów na podstawie kryteriów wyboru operacji.
- 4. W przypadku operacji, które uzyskały tę samą liczbę punktów, o przyznaniu pomocy decyduje wyższa liczba punktów przyznana za doświadczenie doradcy, wskazanego w WOPP do prowadzenia doradztwa

grupowego, w świadczeniu usług doradczych dla rolników w zakresie obszaru tematycznego grupy.

5. W przypadku operacji, które uzyskały tę samą liczbę punktów i tę samą liczbę punktów za doświadczenie doradcy, wskazanego w WOPP do prowadzenia doradztwa grupowego, w świadczeniu usług doradczych dla rolników w zakresie obszaru tematycznego grupy, o przyznaniu pomocy decyduje wyższa liczba punktów przyznana za doświadczenie tego doradcy w prowadzeniu doradztwa grupowego dla rolników lub mieszkańców obszarów wiejskich.

IV.4. Warunki konkursu

1. Pomoc przyznaje się na operację wybraną w drodze konkursu, którego warunki określa MRiRW.
2. Warunki te obejmują:
 - 1) obszary tematyczne doradztwa grupowego;
 - 2) zasięg terytorialny;
 - 3) liczbę grup doradczych;
 - 4) wysokość środków finansowych;
 - 5) zasady realizacji operacji.
3. Obszary tematyczne doradztwa grupowego określa MRiRW, uwzględniając zakres wskazany w art. 15 rozporządzenia 2021/2115.

IV.5. Warunki realizacji operacji

1. MRiRW przekazuje ARiMR metodykę doradztwa grupowego. ARiMR przekazuje tę metodykę beneficjentom I.14.2.2.
2. Doradztwo grupowe prowadzone jest zgodnie z metodyką doradztwa, o której mowa w ust. 1.
3. Metodyka doradztwa, o której mowa w ust. 1, może ulegać zmianie. MRiRW przekazuje informację o zmianie metodyki wraz tą metodyką oraz ze wskazaniem terminu rozpoczęcia jej obowiązywania. Zmiana metodyki nie wymaga zmiany umowy.
4. W trakcie realizacji operacji metodyka doradztwa, o której mowa w ust. 1, nie może ulec zmianie w zakresie mającym wpływ na zmianę kosztu realizacji rocznego programu pracy grupy, tj. w zakresie minimalnej liczby spotkań i wyjazdów studyjnych, które roczny program pracy grupy ma obejmować.

5. Program pracy grupy doradczej może być kontynuowany maksymalnie przez kolejny rok na wniosek beneficjenta, wraz z uzasadnieniem potrzeby jego kontynuacji, składany w ramach kolejnego naboru wniosków o przyznanie pomocy, jeżeli regulamin naboru przewiduje taką możliwość.
6. Kontynuacja programu pracy grupy doradczej, o której mowa w ust. 5, może nastąpić jeżeli:
 - 1) operacja, w ramach której był on realizowany, została zrealizowana i zakończona (WOP pozytywnie rozpatrzony, a płatność zrealizowana);
 - 2) grupa doradcza wypracowała rozwiązanie wspólnego problemu i chce je wspólnie wdrożyć w gospodarstwach.

V. Wypłata pomocy

1. Warunki dotyczące wypłaty pomocy zostały określone w wytycznych podstawowych.
2. Ponadto niniejsze wytyczne określają następujące warunki wypłaty pomocy:
 - 1) operacja realizowana jest w jednym etapie, kończącym się złożeniem WOP;
 - 2) WOP beneficjent składa po zakończeniu operacji;
 - 3) wraz z WOP beneficjent przedkłada dokumenty potwierdzające realizację doradztwa grupowego;
 - 4) cel operacji uznaje się za osiągnięty, jeżeli beneficjent zrealizował program pracy grupy doradczej;
 - 5) operacja podlega ocenie przez ostatecznych odbiorców doradztwa grupowego, zgodnie z zasadami określonymi w umowie.

VI. Zobowiązania beneficjenta

1. Beneficjent zobowiązuje się do spełnienia warunków określonych w przepisach prawa powszechnie obowiązującego, regulaminie naboru wniosków oraz realizacji operacji zgodnie z postanowieniami umowy, w szczególności do:
 - 1) zrealizowania operacji i złożenia WOP końcową w terminie określonym w umowie;
 - 2) niefinansowania operacji z udziałem innych środków publicznych, a w przypadku jednostek sektora finansów publicznych, niefinansowania operacji z udziałem środków publicznych stanowiących środki pochodzące z budżetu Unii Europejskiej, z niepodlegających zwrotowi środków z pomocy

udzielanej przez państwa członkowskie Europejskiego Porozumienia o Wolnym Handlu (EFTA) lub stanowiących środki pochodzące z innych źródeł zagranicznych niepodlegające zwrotowi;

- 3) osiągnięcia celu operacji w terminie określonym w umowie;
 - 4) realizacji doradztwa grupowego zgodnie z metodyką doradztwa grupowego i programem pracy grupy;
 - 5) zrealizowania operacji bez pobierania żadnych opłat od ostatecznych odbiorców doradztwa grupowego;
 - 6) badania opinii ostatecznych odbiorców doradztwa grupowego po zakończeniu realizacji programu pracy grupy, na temat:
 - a) jakości realizacji programu pracy grupy doradczej,
 - b) doradców oraz ekspertów, którzy realizowali programy prac grup rolników
- poprzez stosowanie anonimowych ankiet, wypełnianych przez ostatecznych odbiorców programów doradczych, według wzoru stanowiącego załącznik do umowy;
- 7) niezwłocznego poinformowania ARiMR o prawomocnym orzeczeniu sądu o zakazie dostępu do środków publicznych, o których mowa w art. 5 ust. 3 pkt 4 ustawy o FP.
2. W okresie realizacji operacji beneficjent jest zobowiązany do zachowania warunków przyznania pomocy.

VII. Zwrot pomocy

1. ARiMR żąda od beneficjenta zwrotu nienależnie lub nadmiernie pobranej kwoty pomocy w przypadku:
 - 1) ustalenia niezgodności realizacji operacji z przepisami prawa powszechnie obowiązującego, regulaminem naboru wniosków oraz umową;
 - 2) niespełnienia zobowiązań określonych w umowie;
 - 3) nieudokumentowania zrealizowania operacji;
 - 4) stwierdzenia finansowania operacji z udziałem innych środków publicznych, a w przypadku jednostek sektora finansów publicznych, stwierdzenia finansowania operacji z udziałem środków publicznych stanowiących środki pochodzące z budżetu Unii Europejskiej, z niepodlegających zwrotowi środków z pomocy udzielanej przez państwa członkowskie Europejskiego Porozumienia

- o Wolnym Handlu (EFTA) lub stanowiących środki pochodzące z innych źródeł zagranicznych niepodlegające zwrotowi;
 - 5) stwierdzenia niezachowania warunków przyznania pomocy w okresie realizacji operacji;
 - 6) prowadzenia doradztwa grupowego niezgodnie z metodyką doradztwa grupowego lub warunkami realizacji operacji;
 - 7) pobierania opłat od ostatecznych odbiorców doradztwa grupowego.
2. Warunki zwrotu pomocy zostaną określone w umowie.